

کتاب

پہلے نیاں دھانکات
پہلے نیاں دھانکات

نظری بر شرایط و احتیاجات آموزشی زبان فارسی در سین کیانگ چین

دکتر ضمیر سعداالله زاده*

بررسی گذشته زبان فارسی در سرزمین سین کیانگ که سابقه خیلی طولانی دارد، با وجود اینکه یک موضوع غیرعادی است؛ اما مایه تأسف است که تا به حال نه در چین و نه در ایران مورد تحقیق و مطالعه قرار نگرفته است. اگر چه تفصیلات دوره کار برد این زبان در سین کیانگ جمهوری چین تا امروز تا اندازه‌ای در پرده مانده است؛ اما بر همگان روشن است که زبان فارسی قرن‌ها در این سرزمین باستانی مورد استفاده قرار گرفته و از حیثیت و اعتبار ویژه‌ای برخوردار بوده و در پیشروی فرهنگ ملی آن دیار نقش پیشتاز را ایفا کرده است. به شهادت اسناد و مدارک فراوان تاریخی، اکثریت ساکنان اصلی سین کیانگ قدیم ایرانی نژاد بوده و تا قرن ۱۹ میلادی با گویشهای ایرانی صحبت می‌کردند که از لحاظ زبان‌شناسی، امروزه متعلق به گروه زبانهای ایرانی میانه شرقی است. از اواخر قرن ۸ میلادی قومهای بادیه‌نشین ترک زبان، در نتیجه جنگهای قومی و دیگر عوامل وادار شدند که از فلات مغولستان به سرزمین پهناور

* استاد پژوهشگاه آسیای میانه فرهنگستان سین کیانگ چین

سین کیانگ کوچ کنند. در این دوره‌ها ساکنان اصلی ایرانی نژاد سین کیانگ، به علت عوامل طبیعی به چهار اطراف منطقه پراکنده شدند و دولت و حاکمیت متمرکز خود را از دست دادند؛ اما برای ترکان که گروهی نقل مکان کرده و وارد این سرزمین شدند شرایط خوبی مهیا شد که به آسانی حاکمیت منطقه را به دست گیرند. سرانجام سرزمین سین کیانگ به یک منطقه کثیرالممله تبدیل شد. در طول تاریخ بین ساکنان اصلی و قومهای مهاجر مغول تبار این سرزمین آمیزش نژادی صورت گرفت. از طرف دیگر با گذشت قرن‌ها، قسمت عمده ساکنان اصلی سین کیانگ که ایرانی نژاد بودند در نتیجه شرایط نامساعد طبیعی و اجتماعی و افزایش بادیه نشینان، هویت ملی خود را به تدریج از دست دادند، فقط تعداد اندکی از آنها که در فلات پامیر و دامنه‌های آن زندگی می‌کردند و امروزه تاجیک نام دارند توانستند زبان و فرهنگ اصلی خود را حفظ کنند.

اگر بر تاریخ پیچیده و هنوز بررسی نشده سین کیانگ قدیم نظری بیندازیم مشاهده می‌کنیم که تا قرن ۹ میلادی زبان و فرهنگ مردم ایرانی نژاد در این سرزمین پهناور همیشه در مقام اول بوده و در این زمینه ارتباط فرهنگی و اجتماعی و اقتصادی ساکنان سین کیانگ قدیم با مردم ایران و آسیای میانه بطور مداوم ادامه داشته است.

به علت قدمت سرزمین سین کیانگ و عصرهای پر پیچ و تاب آن و اینکه تاکنون مورد بررسی قرار نگرفته، پرداختن به تمام جوانب آن کاری است مشکل و فعلاً ما را مجال بحث در این خصوص نیست؛ بنابراین به بررسی احوال هزار ساله زبان فارسی در آنجا و ضرورتها و شرایط آموزش زبان فارسی در این منطقه از ابتدا تاکنون بسنده می‌کنیم. به طوریکه از تاریخ سین کیانگ معلوم است، مردم ترک زبان این منطقه، حروف الفبای خود را در پایه حروف الفبای سعیدی ترتیب داده بودند. الفبای عربی اساس اوغوری و ازبکی نیز که از دوره سلطنت قراخانیان (۷۸۰ - ۱۲۱۳م.) تا امروز مورد استفاده قرار گرفته و در طول چندین بار اصلاح شده در پایه الفبای فارسی تربیت یافته است. قزاقها و قرقیزهای سین کیانگ نیز با اندک تغییر از همین الفباء استفاده می‌کنند. گذشته از این، اسنادی از اولین نمونه‌های شعر فارسی در شهر تورفان سین کیانگ یافته شد. در این باره شادروان محمدتقی بهار نیز در کتاب سبک‌شناسی می‌نویسد: «اوراقی این اواخر از زیر انقاض و وش‌زارهای شهر کهنه (تورفان) به دست آمده است که همه آنها از جنس اشعار هجائی و به زبان دری و به خطوط مختلف پهلوی و سعیدی و اوغوری است و اینکه ما آنها به زبان دری می‌خوانیم ...»^۱

نظر به گفته‌های بالا و اسناد و مدارک تاریخی که تاکنون در زمینه علوم به دست آمده، است، می‌توان گفت که زبان فارسی در قرن ۱۰ میلادی نیز مورد استفاده قرار می‌گرفته است. بعد از پذیرش اسلام از سوی ساکنان این منطقه، زبان فارسی در آموزش احکام دینی از اعتبار ویژه‌ای برخوردار بوده است.

اگر چه تا قرن ۱۲ میلادی در این منطقه اثری به فارسی انشاء نشده است، اما ساکنان منطقه از آثار بزرگان علم و ادب فارسی آن زمان به خوبی اطلاع داشتند. داستان «قوتات غویلیک»

(دانش سعادت آور) تألیف یوسف خاص حاجب در قرن ۱۱ در کاشغر سین کیانگ، شش هزار بیت را در برمی گیرد که سر آغاز ادبیات مردم ترک زبان به شمار می رود:

عربیچه تاجیکچه کتابلار اکوش بیزینگ تیلیمیز چه بویومغی اُفوش^۲

معنی بیت: به عربی و تاجیکی چنین کتابها بسیار است، به زبان ما فقط همین است. معلوم می شود که تا قرن ۱۲، زبان فارسی در سین کیانگ به عنوان زبان خطی همراه با

زبانهای محلی در آموزش و پرورش مورد استفاده قرار گرفته است؛ اما در بین روشنفکران آن زمان هنوز آنچنان گسترش نیافته است.

طبق اسناد و مدارک در قرن ۱۳ میلادی زبان فارسی بیش از پیش در سین کیانگ نفوذ کرده و تا قرن ۱۹ نه تنها تدریس زبان فارسی رواج داشته است، بلکه حکام محلی برای تماس با دیگر مناطق از این زبان استفاده می کرده اند. حتی اظهاریه و اسناد مهم داخلی حکومتهای محلی نیز به فارسی ثبت می شده است. در این دوره شاعران زیادی به فارسی شعر گفتند و نویسندگان آثار ادبی و علمی بسیاری به فارسی به یادگار گذاشتند که اکنون برخی از آن در مؤسسه های علمی و تعلیمی نقاط مختلف سین کیانگ محفوظ است. در طول قرنهای آموزش زبان فارسی در مدارس سین کیانگ چین برای اویغوران و دیگر اقوام ترک زبان اجباری بود.

اویغوران علوم مختلف آن زمان را از طریق فارسی آموختند. در قرن وسطی زبان فارسی برای روشنفکران اویغور، زبان مادری به شمار می‌رفت.

همچنان گفتیم آموزش زبان فارسی در سین کیانگ از دوره سلطنت قراخانیان سرچشمه می‌گیرد. از همان دوره زبان فارسی در تمام مدارس این سرزمین یکی از درسهای عمده به شمار می‌رفته است؛ اما شیوه آموزش بر ما معلوم نیست. تنها می‌دانیم که در آغاز از دو کتاب به نامهای «هفت و یک» و «پنج گنج» و سپس از کتابهای گلستان و بوستان سعدی و در سطح بالاتر از آثار حافظ و مولوی و نظامی و دیگران استفاده می‌شده است.

از اواخر قرن ۱۹ میلادی در قلمرو سین کیانگ مکاتیبی جدید و غیر دینی بوجود آمد که آموزش زبان فارسی یکی از درسهای مهم آنان بود. به عنوان مثال در سال ۱۸۸۸ میلادی در ولایت آتوش، برادران حسین و بهاودن برای اولین بار مکتبی را به نام «حُسینیّه» تأسیس کردند که دانش آموزان موظف بودند روزی یک ساعت فارسی بیاموزند.

کم کم نفوذ زبان فارسی نسبت به دوره‌های قبل کاسته شد. در سال ۱۹۳۶ که آخرین مکتب دینی بسته شد، تدریس زبان فارسی فقط در بین تاجیکان رواج داشت و اوایل قرن ۲۰ زبان فارسی در مکاتب سین کیانگ به طور کلی کنار رفت.

در حال حاضر داندگان زبان فارسی چین بسیار کم هستند و آنان نیز به دلیل علاقه متفاوت یا برای رفع حوائج مختلف به آموزش فارسی روی می‌آورند:

۱- به دلیل سابقه بسیار طولانی زبان فارسی در چین و استفاده از خط فارسی بین حکام محلی و وجود نسخ متعددی از علوم مختلف به این زبان.

۲- سهولت یادگیری زبان فارسی برای چینیان نسبت به دیگر زبانها. زبانهای محلی چین قرن‌ها تحت تأثیر زبان فارسی قرار گرفته بود. این تأثیر در ترکیب واژه‌ها و اقتباس اصطلاحات و لغات زبانهای محلی دیده می‌شود؛ مثلاً بیش از ۳۰٪ کلمات در زبان ایغوری از فارسی گرفته شده است، غیر از این، خط مسلمانان سین کیانگ اساس الفبای فارسی داشته است؛ به این دلیل هنوز اشتیاق به آموزش این زبان در بین مردم منطقه وجود دارد.

۳- در طول قرن‌ها بخصوص پس از قرن ۱۳ میلادی شعراء و علماء سین کیانگ آثار بسیاری را به فارسی تألیف کردند. تاکنون از طرف مؤسسه‌های علمی و تعلیمی بیش از ۳۶۰۰ جلد نسخه خطی جمع آوری شده است. نزدیک به نصف این دستخطها از طرف شعراء و علماء برخاسته از سین کیانگ به جای مانده است که میراث گرانبهای مردم منطقه به شمار می‌رود؛ حتی بعضی از این نسخه‌ها هنوز برای جهانیان نامعلوم می‌باشد. علاوه بر این آثار خطی در سین کیانگ هنوز به طور کامل جمع آوری نشده است و بدون آموزش زبان فارسی پژوهش همه جانبه تاریخ و آداب و رسوم و زبان و ادبیات مردم سین کیانگ که در همین سرزمین به زبان فارسی تألیف شده امری محال است. بنابراین در این زمینه نیز نیاز آموزش زبان فارسی حس می‌شود.

۴ - در قلمرو استان سین کیانگ قریب ۲۳۰۰۰ مسجد اسلامی وجود دارد که بیش از ۱۰۰ هزار نفر در آنها به کارهای مذهبی مشغول هستند. آنان از گذشتگان خود کتب و فرامین زیادی را به میراث گرفته‌اند که قریب نیمی از آنها به فارسی است؛ اما به علل گوناگون فارسی دانسان در این حیطه بسیار کمند و نیاز متقاضیان به خصوص نسل جوان به آموزش زبان فارسی در این زمینه احساس شد. غیر از این در سین کیانگ قریب ۳۰ هزار نفر به طب سنتی می‌پردازند. در بعضی شهرستانهای سین کیانگ هر خانواده برای خود دستور معالجه و استفاده از دارو دارد. اکثریت دستورها راجع به طب سنتی به فارسی است، بنابراین کسانی که به طب سنتی مشغولند اگر بر فارسی مسلط نباشند نمی‌توانند در کار خود پیش روند، لذا نیاز این دسته به آموزش زبان فارسی نیز احساس می‌شود.

۵۳

نگارنده مقاله از سال ۱۹۹۹ میلادی تا کنون به کمک رایزنی فرهنگی ج.ا.ایران در پکن در شهر اورومچی مرکز استان سین کیانگ دوره فارسی آموزی تشکیل داده‌ام. در اولین دوره ۳۲ معلم و محقق جوان دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های علم شرکت کردند و یک سال و نیم به طول انجامید و نتیجه خوبی نیز داشت. دوره دوم که از ۲۸ محقق جوان تشکیل شده بود به دلایلی از نیمه سال تعطیل شد. می‌توان با اطمینان گفت که در سین کیانگ کنونی اگر شرایط لازم آموزش و هزینه‌های آن مهیا باشد زمینه اشتیاق دانشجویان نیز بیش از پیش می‌تواند پیش بیاید.

پانوشتها:

- ۱- ملک الشعراء بهار، سبک شناسی یا تاریخ تطور شعر فارسی، تهران، موسسه مطبوعاتی علمی، چاپ ۶۲، ص ۷
- ۲- یوسف خاص حاجب، قوتات غوبیلیک، پکن، انتشارات به زبانهای اقلیتها، چاپ ۱۹۸۴، ص ۲۱